

Трыццацігоддзе краёвай ідэалогіі¹

Людвік Абрамовіч

Краёвая ідэя ўзыходзіць да гісторыі так далёка, наколькі даўно існавала Вялікае Княства Літоўскае. Рэальныя формы ёй надаў Вітаўт Вялікі, аб'яднаўшы ў адно цэлае Літву і Русь ды стварыўшы з іх асобны дзяржаўны арганізм паміж Польшчай і Масквой. Гэтая ідэя свяціла на працягу стагоддзяў шматлікім выдатным асобам з вяльможных родаў Літвы: Гаштольдаў, Радзівілаў, Сапегаў, Пацаў, Агінскіх, у пэўныя моманты захоплівала таксама шляхецкія масы, а пасля заняпаду Рэчы Паспалітай знаходзіла прыхільнікаў і паслядоўнікаў у шэрагах дэмакратычных змагароў за свабоду. Гарачым і перакананым яе прыхільнікам быў “дыктатар Літвы” Канстанцін Каліноўскі. Не было недахопу ў патаемных яе прыхільніках і пазней, у часы найцяжэйшага ўціску, які рабіўся пасля паўстання. Ідэя жыла ў сэрцах і розумах, але толькі як нешта туманнае, дакладна не акрэсленае, хутчэй як паважаная традыцыя, чым маяк і выразная мэта на будучыню. Ажывіў яе, сфармуляваў і акрэсліў толькі Міхал Ромер у заснаванай ім у 1906 годзе “Gazecie Wileńskiej”.²

28 лютага 1906 года выйшаў першы нумар згаданай штодзённай газеты, у якім уступны артыкул пачынаўся наступнымі словамі:

“Выданне «Gazeta Wileńska» мы збіраемся выдаваць для Літвы і Белай Русі (Białej Rusi), а таму пры вызначэнні нашай пазіцыі мусім кіравацца краёвымі патрэбамі і ў іх шукаць зыходны пункт для ўсялякай палітычнай, грамадскай і культурнай дзейнасці. З гэтага ж пункту гледжання мы адкідаем пазіцыю так званых “крэсаў”, якое наш край – Літву і Беларусь – трактуе ў якасці нечых сатэлітаў, ход і развіццё якіх павінны вызначацца законам прыцягнення да пэўнага знешняга цэнтру. Мы, шчырыя і законныя грамадзяне Літвы і Белай

¹ Перакладзена паводле: Abramowicz, Ludwik (1936). “Trzydziestolecie ideologii krajowej”, *Przegląd Wileński*, 14.03.1936.

² Гл. каментар 2 да тэксту М. Ромера “Выданне Gazeta Wileńska”...

Русі, павінны адкінуць усялякія тэндэнцыі штучнага падпарадкавання развіцця абодвух нашых краёў патрэбам сумежных краін”.

Далей мы чытаем:

“Таворка ідзе пра ўсталяванне сумеснага жыцця (*współżycie*) разнастайных нацыянальна-культурных элементаў у абодвух краях на шчырых пазіцыях супольнага краёвага грамадзянства. Мы лічым, што менавіта такое сужыццё, а не захопніцкае паглынанне нацыянальна-культурных элементаў кімсьці адным, адпавядае інтарэсам агульнай культуры. У грамадзянскім сужыцці ўсталюецца і ўзмоцніцца ўзаемадзеянне разнастайных культурных пачаткаў, а, дзякуючы гэтаму, далейшае культурнае развіццё будзе багацейшае і больш плённае, бо будзе большая неаднароднасць і стракатасць яго чыннікаў...”

Два вышэйзгаданыя пастулаты: асобнасць і самастойнасць літоўска-беларускіх земляў і раўнапраўе ўсіх нацыянальнасцяў, якія іх насяляюць, з’яўляюцца асновай краёвай ідэалогіі. Больш падрабязнай праграмы, асабліва з улікам палітычных момантаў, “*Gazeta Wileńska*” распрацаваць не паспела. Гэтага ёй не дазволілі знешнія абставіны. Хуткі тэмп пераўтварэнняў, якія ў той час адбываліся ва ўнутраным жыцці расійскай дзяржавы, пытанні агульнапалітычнага характару паглыналі ўвагу рэдакцыі і адсоўвалі праблему адасаблення Літвы і Беларусі на задні план, бо яна знаходзілася ў залежнасці ад заняпаду абсалютысцкага ладу ў Расіі і перамогі рэвалюцыйных элементаў. Зрэшты, “*Gazeta Wileńska*” спыніла сваё жыццё пасля некалькіх месяцаў існавання.

Аднак ідэйны кірунак, пазначаны Міхалам Ромерам, не перарваўся і не перастаў пракладаць сабе шлях у святмасці польскага грамадства Літвы і Беларусі. Лозунг “краёвасці” знайшоў шырокі водгук у разнастайных сферах. Найбольш чытаны ў той час на тэрыторыі Літвы і Беларусі “*Kurjer Litewski*” адносіўся да яго з непрыхаванай сімпатыяй. Прышоўся ён даспадобы і кансерватыўным колам, вынікам чаго было заснаванне ў чэрвені 1907 года па ініцыятыве Чэслава Янкоўскага³ “Краёвай партыі Літвы і Белай Русі”, на чале якой сталі ўплывовыя памешчыкі з Віленшчыны, Меншчыны і Гарадзеншчыны. (Ковенскае памешчыцтва, якое знаходзілася пад куды большым уплывам нацыянальнай дэмакратыі, у дзейнасці гэтай партыі ўдзелу не брала.)

³ Гл. каментар б да артыкула Аляксандра Лядніцкага “Пасля выбараў”.

Палітычныя ўмовы, аднак, не спрыялі развіццю краёвай ідэалогіі. Усё больш моцны расійскі нацыяналізм у выніку выклікаў рост нацыяналізму сярод усіх народаў, супраць якіх накіроўвалася вострыя напады “ісцінна рускіх людзей”. Дзеля пахавання праекта аўтаноміі Кангрэсавай Польшчы і ўніфікацыйнай палітыкі расійскага ўрада адбылося збліжэнне паміж Польскім Колам і дэпутацкім прадстаўніцтвам з Літвы і Беларусі.⁴ “Kurjer Litewski” зліўся з дэмакратычна-нацыянальным “Gońcem Wileńskim”*. Памешчыцтва, кіруючыся апартунісцкімі меркаваннямі, адмовілася ад усялякай шырокай палітычнай дзейнасці.

Нягледзячы на гэта, краёвая ідэя не згасла. Яна знайшла апору ў асяродку прагрэсіўнай віленскай інтэлігенцыі, што здолела стварыць уласнае выданне, якое змагаецца з зацятасцю і неталерантнасцю “ўсепаліякаў”. Перадваенны “Przegląd Wileński” меў той слабы бок, што недастаткова ўлічваў гістарычны чыннік, гледзячы на краёвую ідэалогію амаль выключна як на адасобленую дэмакратычную дактрыну. Гэты прагал запоўніла, у меру сілаў і магчымасцяў, нашая газета ў пасляваеннай версіі, выводзячы паходжанне сучаснай краёвай ідэі з далёкай мінуўшчыны і апелюючы да гісторыі Вялікага Княства Літоўскага, у якім пачуццё дзяржаўнай агульнасці пастаянна пераважала над цэнтрабежнымі памкненнямі і ўнутранымі антаганізмамі, якія тут і там часам вымалёўваліся.

Такім чынам, народжаная Міхалам Ромерам трыццаць гадоў таму краёвая ідэалогія не занепадае і не памірае, а наадварот, развіваецца і набывае больш напоўненую форму.

⁴ Маецца на ўвазе тое, што калі ў Думах першых скліканняў дэпутаты польскай нацыянальнасці, выбраныя ў Літве і Беларусі, імкнуліся падкрэсліць сваю адметнасць у параўнанні са сваімі калегамі з Царства Польскага, што знаходзіла ўвасабленне ў тым ліку і ў стварэнні асобных фракцый нахшталь Краёвага кола Літвы і Русі, то з цягам часу яны зрабіліся звычайнымі сябрамі агульнага Польскага кола. – *Заўвага навуковага рэдактара.*